

Zkoumání vlivu luteránství na utrakvismus na příkladu *Hromničních článků*

Study of the Influence of Lutheranism on Utraquism Based on the Example of the Candlemas Day Articles

Kristýna Maryšková, FF MU, Historický ústav
e-mail: 449260@mail.muni.cz

Abstract

This paper is a contribution to the discussion on the relationship between the Czech and German reformation together with the acceptance of elements from Lutheranism by Utraquism in the 16th century. According to researchers such as F. Hrejsa, B. Chropovský, this influence led to the emergence of a new movement in Utraquism – Neo-Utraquism. The main aim of this paper is to evaluate whether *Candlemas Day Articles* reflects this tendency towards Lutheranism, such as the acceptance of elements of Lutheran doctrine and if there may be an indicator of the emergence of Neo-Utraquism. I will compare these *Articles* with the *Augsburg Confession*. The observed similarities between the two sources, however, are not necessarily an indicator of Lutheran acceptance.

Keywords

Neo-Utraquism, Candlemas Day Articles, Augsburg Confession, Lutheranism, Utraquism

Klíčová slova

Novoutrakvismus, Hromniční články, Augsburské vyznání, luteránství, utrakvismus

Úvod

Má práce vychází z odborné debaty o vzájemném kontaktu německé a české reformace, v jejímž rámci se polemizuje i o míře přejímání prvků luteránství utrakvistickými kruhy. Tímto spojením luteránských a utrakvistických myšlenek podle některých badatelů vznikl nový směr husitské tradice, novoutrakvismus (Hrejsa, 1938; Chropovský, 1980: 529, 548; Jaitner, 1997: 621).

Na církevní dějiny 16. století pohlíží značná část historiografie jako na období sblížování a prolínání české a německé reformace. Toto sblížování však vidí převážně ve smyslu překrývání a ovlivňování utrakvismu luteránstvím, které se stává atraktivní i pro české země (Hosák, 1947: 226; Hrejsa, 1948: 244–260; Just et al., 2009: 43–59; Krofta, 1938: 123–129; Pánek et al., 2018: 182–183). Jedním z těchto jevů, na kterých lze dokázat vlivy luteránství na českou reformaci,

jsou podle mnoha autorů právě *Hromniční články*. V zásadě se dají názory k tomuto tématu rozdělit do tří skupin podle míry ovlivnění. První názorová skupina tvrdí, že články jsou psány v jasně luteránském duchu (Palacký, 1939: 535; Tomek, 1894: 537). Druhá sice přiznává vliv luteránství, ale hovoří o propojení obou tradic (Eberhard, 1981: 144; Gindely, 1868: 170; Hrejsa, 1948: 271; Just et al., 2009: 43–59). Třetí skupina vůbec nemluví o recepci luteránských prvků, a naopak poukazuje na neslučitelnost některých článků s luteránstvím (David, 2003; Heymann, 1968). Mimo toto rozlišení zůstává Josef Macek (1998: 315) se svým tvrzením, že se *Hromniční články* přibližují a inspirují Jednotou bratrskou.

Rozborem vybraných pasáží *Hromničních článků* se zabýval především Zdeněk David (2012); se zaměřením zejména na neslučitelné rozpory církvi. Ten nahlíží na 16. století v českých zemích jako na „zlatý věk“, na jehož zásadách dle něj pokračovalo i národní obrození, při kterém se znovuoživil utrakvismus, ovšem bez náboženského aspektu.¹ Vnímá tedy českou reformaci jako červenou nit národního obrození a uvědomění, čímž navazuje na Palackého koncepci českých dějin, kdy je husitství vnímáno jako vrchol národních dějin.

Ke srovnání jsem zvolila *Augsburské vyznání*, jednak pro jeho ucelenost a širokou projednávanou tematiku, jednak kvůli návaznosti na jeho recepci v českých zemích a promítnutí do textu *České konfese*.² Zdá se, že prvky vyznání byly v českých zemích obecně kladně přijímány a nebyly v přímém rozporu se starší tradicí, což někteří badatelé používají jako důkaz o ovlivňování utrakvismu od počátku působení Luthera. Svým výzkumem chci ověřit, zda je možné považovat již *Hromniční články* za ukazatele příklonu k luteránství, zda jsou důkazem přijímání luteránských prvků a příčinou vzniku nového směru v rámci utrakvismu.

V práci využívám *Hromniční články*, přijaté na utrakvistickém sjezdu v Karolinu 2. února 1524, ve znění zaznamenaném v *Kronice o pozdvižení jedněch proti druhým (Kronika Bartoše Písaře)*. Jinde dochovány nejsou, ačkoliv byly ve své době vydávány tiskem.³ Kronika byla publikována Karlem Jaromírem Erbenem (1863), avšak reflektovala pouze dva dochované rukopisy. Dalšího zveřejnění se dočkala v rámci kritické edice narativních pramenů *Fontes rerum Bohemicarum* (1907), kde je zahrnuto již čtrnáct verzí rukopisů, na které je průběžně odkazováno v poznámkovém aparátu. Příslušný svazek edice také obsahuje rozsáhlou analýzu pramene a stať o autorovi kroniky (Šimák, 1907). *Hromniční články* jsou zapsány v šesté kapitole první knihy kroniky.

Druhým komparovaným pramenem je *Augsburské vyznání* z roku 1530. Znění vyznání čerpám z *Knihy svornosti*, přesněji z českého překladu německolatinské edice *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche* (1930).

¹ „Znovuzrození utrakvismu se událo jako občanská civilizace bez jeho teologické dimenze“ (David, 2001: 516). Více viz David (2010).

² Rok po zrušení platnosti kompaktát, tedy v roce 1568, došlo v Uhrách k uznání Augsburské konfese, v rakouských dědičných zemích byla oficiální možnost vyznávat luteránství umožněna roku 1571. V rámci země Koruny české bylo podle Vorla (2005: 285–302) luteránství nejrozšířenější konfesi a snahy o přijetí konfese byly i v českých zemích. Zde však vyznání nebylo uznáno, nicméně jeho znění silně ovlivnilo pozdější *Českou konfesi*. Tu panovník potvrdil pouze ústně v roce 1575 a dokonce ji zakázal šířit tiskem.

³ O tisku *Hromničních článků* se dovídáme z kroniky *Paměti bouře pražské*, jinde tato informace nebyla doložena (Pbp 302).

České znění edice je doplněno také staršími překlady a zahrnuje i uvedení k jednotlivým kapitolám s kritickými poznámkami k edici německé (Suchá, 2006).

Porovnání věroučných konceptů je těžko proveditelné, neboť neexistovala jednotná teologická koncepce utrakvismu a uznávání mistrů reprezentují široké názorové spektrum. Nejednotnost utrakvismu se projevuje v samotných člancích a jejich pozdějších úpravách společně s politickou situací doby. Problematika srovnání s *Augsburským vyznáním* souvisí také s časem vzniku obou dokumentů. Ačkoliv vyznání vzniká o šest let později než utrakvistické články, shrnuje postupně se vyvíjející teologii Martina Luthera. Z důvodu rozsahu práce jsem tedy zvolila jeden komplexnější pramen než rozbor Lutherových děl do roku 1524. Z tohoto úhlu pohledu mi jako ideální pro komparaci vyšlo právě *Augsburské vyznání*. V některých případech poukazují na Lutherův dřívější postoj či reflexi tématu v jiných spisech, nicméně v zásadě se drží postojů zaznamenaných ve vyznání.

Náboženství v raném novověku je nezbytnou součástí společnosti a nelze jej oddělit od každodenního života a politiky. Argumentace na základě konfesní příslušnosti se tak objevuje nejen v politickém boji, ale také například v kultuře a všeobecně prostupuje společnost (Mikulec et al., 2013: 301). I v mnou vybraném příkladu se projeví rozpory uvnitř kališnictví a politické ambice.

Je nutné vzít v potaz, že texty byly sepsány za rozdílnými účely, tudíž nelze předpokládat prolínání všech částí a aspektů pramenů a zákonitě musíme nalézt oblasti, které v jeho protějšku nejsou řešeny. Český utrakvismus i německá reformace se nacházely v jiných fázích vývoje, proto také jejich texty akcentují různé skutečnosti a problematiky. Tak například nemůžeme očekávat paralelu v *Augsburském vyznání* článků týkajících se církevní správy, administrátorů a jejich rady jednoduše proto, že nic takového ještě neustavená luteránská církev prostě neměla. Zaměřuji se tedy ve svém rozboru na ty pasáže v textech, které se zabývají stejnou tematikou, a na jejich závěry. I zde však nemůžeme automaticky vyvozovat z podobnosti závislost, a je třeba jednotlivá společná témata kontextualizovat a hledat možnou společnou nauku, ze které vycházejí, popřípadě vzít v úvahu starší utrakvistickou tradici.

Znaky doby

I. Německá reformace

Při zmínce o německé reformaci není možné vynechat připomínku uveřejnění 95 tezí Martina Luthera, které je často považováno právě za její začátek. V očích panovníka se však jednalo o lokální konflikt bez potenciálu ohrozit stabilitu tak dlouhotrvající říše. V následujících letech se však ohnisko sporu razantně rozrostlo a vyžadovalo řešení. Toho už se však císař Maxmilián I. nedožil a nábožensko-politický konflikt se v plné síle projevil za panování mladého Karla V. Přes naléhání papežského legáta Alexandra na potvrzení Lutherova vyobcování z církve říšskou klatbou splnil nový panovník příslib ve své volební kapitulaci, že nedojde k odsouzení bez výsledku. Tím se Karel V. ustanovil jako rozhodce v církevním řízení a částečně předznamenal svůj postoj k papežské moci. Reformační vývoj ve zkratce pokračuje událostmi wormského sněmu a říšské klatby jako jeho výsledku, Karlovým osobním vyznáním víry a „unesením“ Luthera na Wartburg.

Svatá říše římská však neřešila pouze vnitřní rozpory a pozornost Karla se obrátila k zahraničním záležitostem, správě Španělska a potlačení *comuneros*, bojům o Itálii, rozdělení habsburského území s Ferdinandem I., výbojům ze strany Turků či tažení na Řím (Kohler et al., 2002; Molnár, 2007; Rublak, 2016; Seibt, 1999).

Vnitropolitický vývoj se ubíral směrem k radikalizaci postojů proti mocenskému monopolu knížat, projevující se například rytířským povstáním Franze von Sickingena. Lutherovy myšlenky a teze byly formulovány (mimo záměr autora) jako výzva ke změně sociální stratifikace a odstranění společenské hierarchie. Následovalo rolnické povstání v čele s Lutherovým žákem Thomasem Müntzerem. Obě povstání byla potlačena a jejich vůdci zabiti. Lutherovo vystoupení proti selské válce a radikalizaci obyvatelstva upevnilo spojení s knížaty, kteří se stali vůdci silou v teologické debatě ve spojitosti s bojem o moc vůči panovníkovi (Suchánek & Drška, 2018: 30).

Kvůli stále znatelnějšímu dělení Svaté říše římské na dva tábory na základě vyznání bylo nutné najít prostředek k udržení soudržnosti říše. Tím se zdál být první špýrský sněm v roce 1526. Sblížení obou stran bezpochyby napomohly i události selské války a obavy z blížícího se tureckého ohrožení po výsledcích bitvy u Moháče. Ačkoliv závěrem prvního sněmu byla víra na základě vlastního svědomí a zodpovědnosti před Bohem, konečné slovo měl mít v budoucnosti svolaný církevní koncil (Seibt, 1999: 86). Rozhodnutí o výběru víry se však samozřejmě vztahovalo na vlastníka hlasu na říšském sněmu a nejednalo se o osobní náboženskou svobodu. O tři roky později zasedal druhý říšský sněm ve Špýru, který reflektoval širší náboženskou diferenciaci a byl mnohem méně naladěn ke smírným řešením. Výsledné usnesení sněmu, jehož autorství je připisováno Ferdinandovi, rušilo původní kompromisní usnesení sněmu z roku 1526 a bylo schváleno katolickou většinou (Seibt, 1999: 87). Vzdušující menšina (5 knížat a 14 zástupců říšských měst) sepsala Karlu Habsburskému protest proti tomuto novému usnesení, který se stal základem pro svolání dalšího sněmu do Augsburgu (Seibt, 1999: 87–88). K zachování jednoty s obecnou církví byl pro tento sněm Philippem Melanctonem sestaven dokument s názvem *Confessio Augustana* (Augsburské vyznání). Tento text vznikl se zřetelem k dřívějším dokumentům luteránských teologů a učenců. Za jejich základ je možné považovat *Švabašské články* z léta 1529 a Lutherovo vyznání víry v rámci polemického spisu proti Huldrychu Zwinglimu z roku 1528 (Wernisch, 2006: 41). V přímé reakci na svolání sněmu vznikly také tzv. *články Torgavské*, sepsané na popud saského kurfiřta Johana Stálého v březnu 1530. Redakce konečné verze vyznání však probíhala ještě v Augsburgu, odkud Melancton v jednom ze svých listů píše o probíhajících úpravách (Wernisch, 2006: 42–43). Latinský i německý text vznikaly víceméně současně, avšak na sněmu zazněla německá varianta. Nicméně ani jeden z předložených textů nebyl dochován a v současnosti je možno pracovat pouze s opisy (Wernisch, 2006: 44).

II. Situace ve sjednocené Praze

Luteránství pronikalo do českých zemí zpočátku zejména skrz německy mluvící pohraniční oblasti a jednotlivé osobnosti navázané na Wittenberg a postavu Martina Luthera. V Praze jeho doposud nesjednocené a kusovité učení našlo odezvu u radikálních kališníků. V roce 1521 si však umírnění podrželi hlavní slovo a prosadili zákaz novot, nutnost dodržování kompaktát a všech sedmi

svátostí, svátků a půstů (Čornej & Bartlová, 2005: 690). Ale ani radikálové nebyli připraveni na myšlenky a kázání Thomase Müntzera, takže jeho krátké působení, po kterém musel opustit město i zemi, nezanechalo v Praze větší otisk (Maur, 1993: 116–138). Mocensko-politickou při mezi radikály a umírněnými ovlivnil i příjezd mladého královského páru nebo také skupina kolem Zdeňka Lva z Rožmitálu (Čornej & Bartlová, 2005: 691–695, 700–701).

Posílení sjednocené Prahy nastalo poté, co král Ludvík Jagellonský v roce 1523 zasáhl do složení v zemských úřadech a zbavil Zdeňka Lva moci. V nově ustanovené městské radě (polovina jmenovaná panovníkem, polovina volená) byla převaha radikálů s prvním purkmistrem Janem Hlavsou. Naopak v ní již nefiguroval Jan Pašek z Vratu, kterého Hlavsa nahradil i v úřadu hofrychtěře. Politické ambice obou zmíněných Pražanů jen podpořily složitost společensko-politické situace sjednocených pražských měst. Hlavsa podporovaný panovníkem měl oporu u skupiny kališnických radikálů, naopak Pašek byl v čele tábora staroměstských měšťanů, tradicionalistů usilujících o zpevnění mocenských pozic a vzestup Prahy (Macek, 1998: 316).

Po jmenování nové městské rady v roce 1523 začalo docházet k personálním změnám na postech obsazených umírněnými kališníky, byli vypovězeni i čtyři významní kněží, a na uvolněné místo administrátora byli do čela utrakvistické církve zvoleni čtyři jiní, mezi nimi i Hlavsův spolupracovník Havel Cahera (Čornej & Bartlová, 2005: 696–697). Ten předložil na utrakvistickém sjezdu zahájeném 29. ledna 1524 soubor 22 článků, označovaných jako *Hromniční články* podle dne jejich přijetí, 2. února 1524. Sjezd se shodl na přijetí 20 článků, mezi nimiž bylo i ustanovení, na jehož základě se Cahera stal jediným administrátorem dolní konzistoře (Hč s. 21–26).

Srovnání textů

Augsburské vyznání obsahuje 28 článků rozdělených podle tematiky obsahu a označených nadpisem shrnujícím příslušné téma. Text *Kroniky Bartoše Písaře* je, kromě rozdělení do jednotlivých článků, strukturován také do čtyř tematických oddílů. První oddíl se zabývá správou církve, administrátorem, radou a kněžími, kteří podléhají administrátorovi a ve věcech sporných se mají řídit jeho rozhodnutím. Tato ustanovení se objevují v článcích 1–6. Mimo jiné se také zmiňují o nutném vzdělání kněží, nicméně nespecifikují, jakou formou by tento proces měl probíhat (Hč čl. 3 a 5). K tomuto oddílu se obsahově řadí i článek o řešení sporů mezi kněžími, jehož rozhodnou instancí, pokud problém nedokáží vyřešit sami, má být administrátor (Hč čl. 12). Někteří badatelé tvrdí, že v těchto usneseních je zakotveno kněžské svěcení usnesením administrátora a konzistoře, a tudíž je nezávislé na apoštolské posloupnosti (Krofta, 1938: 126). Toto tvrzení je však založeno na absenci popisu svěcení kněží, což ale nikterak nedokládá odlišnou praxi od obecné církve. Tomuto tvrzení se přičítá i utrakvistické požadavky na uznání kompaktního papežem a ustanovení světicího biskupa pro doplnění početního stavu duchovních (Macek, 2001: 62–65), které spíše potvrzují snahu o jednotu s církví obecnou. Ani vyzvání Lutherovo k ustanovení vlastních biskupů bez apoštolské posloupnosti představované Římem se v článcích explicitně neprojevovalo (Luther, 2012). Problém svěcení kněží a biskupů není řešen ani mezi články *Augsburského vyznání*, asi

zejména z toho důvodu, že samotné vyznání deklaruje jednotu s církví a prozatím nepředpokládá vyčlenění z obecné církve (Av s. 61).

Další tematická část pojednává o slovu božím (Hč čl. 7–12) a snaze o jeho očištění, aby „v vlastním smyslu pána Krista bez vejkladu zbytečného kázáno a učeno bylo“ (Hč čl. 7). Přičemž však spisy „svatých doktorů“, které mají svůj základ v božím zákoně, měly být ponechány v úctě, stejně tak jako spisy Jana Husa či Jana Rokycany (Hč čl. 8). Autorita Písma je jasně patrná i u Luthera od počátku jeho působení. Na sněmu ve Wormsu připustil, že odvolá své spisy, avšak pouze po vyvrácení obsažených tezí Písmem (Molnár, 2007: 90). I v celém textu *Augsburského vyznání* je kladen důraz na následování Písma a opouštění od lidských ustanovení (např. Av čl. 15.3–4; 22.10). Na tomto východisku stála i obhajoba kalicha a zavržení přijímání „pod jednou způsobou“, které bylo přijato „nejen proti Písmu svatému, ale i proti starým církevním zákonům a proti příkladu církve“ (Av čl. 22.10). Písmo jako východisko teologických polemik je jasně vyjádřeno i v samém závěru textu. „Budete-li se k tomuto vyznání od nás ještě něco požadovati, jsme hotovi s Boží pomocí podat podle Písem obsírnější výklad“ (Av s. 78). Jak v utrakvistických člancích, tak v luteránském vyznání se objevuje jako nejzávažnější autorita církve Písmo a z toho plynoucí přijímání pod obojí. V utrakvistické tradici však kalich jako symbol přijímání podobojí figuroval již na počátku 15. století.⁴ Naproti tomu Luther k přijímání pod obojí nezastával od počátku jasné a neměnné stanovisko, bezvýhradný souhlas s kalichem vyjádřil až v roce 1522 (David, 2012: 113–114). K následování Písma se vyjádřil (mimo jiné) i Jan Hus svým spisem z Kostnice *O postačitelosti zákona Kristova* (Hus, 1963: 92). Dalším dokladem může být *Soudce chebský* s kritériem posouzení sporů podle božího zákona (Molnár, 1982) či spisy Václava Korandy mladšího (Krofta, 1912).

Devátý z *Hromničnických článků* je zajímavý svým smířlivým a tolerantním postojem. Za vzývání čistého božího zákona „bez lidských přídavků“ neměl být nikdo haněn a nazýván kacířem. Ale také naopak ti, kteří uvyknuli zvykům a tradicím, nemají být nuceni a potupováni, ale skrz křesťanskou lásku a čistý Kristův zákon „vyvozování a napravování“, aby „k dokonalejšímu poznání mohli přijíti“ (Hč čl. 9). Podobná názorová umírněnost se projevuje i v ustanovení ohledně vystavování a uctívání hostie. Opět to není důvod k pohaně jedinců, kteří takový zvyk drží, nýbrž k vysvětlení jejich „omylu“ (Hč čl. 16). Obdobná umírněnost je patrná i na luteránské straně, zejména co se týče náročných ustanovení církve v oblasti mnišství (Av čl. 27.30) či dodržování některých ustanovení (Av čl. 28.68).

K požadavku následování Písma je nutné jej číst a znát, popřípadě k němu vést své okolí (Hč čl. 10). Podle Josefa Macka (2001: 114) je tento článek důkazem pokusu začlenit Lutherovy myšlenky do utrakvistického učení. Avšak biblicismus je poměrně častým jevem u teologů pozdního středověku a opírá se i o rozšíření překladů bible do národních jazyků. I Jan Hus (1965: 111) má ve svých spisech opírajících se o svatého Augustina jeho výrok, že „Písmo svaté je zrcadlo, kterým bychom měli celý svůj život řídit“. Zajímavý je Mackův postřeh ohledně uvítacího daru utrakvistů pro nového českého krále Vladislava II., čímž bylo Písmo jako upomínka, že i všechny pozemské věci podléhají Božímu zákonu.

⁴ Podle Jindřicha Marka skupina pražských kněží zavedla přijímání pod obojí i přijímání dítky několik let před husitstvím, navazující na valdenské tradice (Marek, 2011: 91–92).

Díl o svátostech začíná článkem o křtu, který je nutný ke spáse a má podle *Hromničních článků*, stejně tak jako v *Augsburském vyznání*, probíhat u dětí. Utravvistické články jsou v tomto bodě obsáhlejší a křest se podle nich má řídit starobylým řádem a být sloužen se vsí úctou. Po křtu může být na žádost rodičů a kmotrů podáno dítěti pod obojí (Hč čl. 13). Winter (1895: 78) v nabídnuté možnosti (a ne nutnosti) vidí luteránskou snahu zmírnit četnost této praktiky. David (2012: 135) naopak toto ustanovení chápe jako doklad jednoznačného udržení husitské zvyklosti, která byla v jiných tradicích (i u luteránů) velmi vehementně odmítána. Obhajobu přijímání dítky je možno nalézt například ve spisech Jakoubka ze Stříbra (1951) nebo Václava Korandy mladšího (Krofta, 1912). Nicméně je však jasné, že tato praktika není luteránským zvykem.⁵

Vedle křtu zachovává utravvistická církev v člancích z roku 1524 také mši „ku pojištění víry naší a na památku umučení a všech dobrodiní jeho“ (Hč čl. 14). Kališnická mše měla být prostší „a bez pejchy a bez zbytečných nákladův“, probíhat v jazyku rozumném (tj. češtině, Hč čl. 15). S prvními prvky češtiny v liturgii se setkáváme již na počátku 15. století prostřednictvím chrámových pěveckých sborů či při čtení evangelia a kréda (Holeton, 2010: 225).⁶ Častému laickému přijímání, zdůrazňovanému například Matějem z Janova (Holeton, 2010: 219–220), je věnován článek 16, poukazující na nutné poučení o významu svátosti oltářní. Mši ponechávala i luteránská církev téměř se stejnými obřady, připojujíc písně v němčině „pro poučení lidu“ (Av čl. 24.2). Ani zde k obřadu není připuštěn neznalý jedinec, avšak je zde explicitně vyzvednuta role zpovědi (Av čl. 25.1–3), která se v *Hromničních člancích* neobjevuje. Podle vyznání mše slouží k tomu, „aby si víra těch, kteří svátost užívají, připomínala, jaká dobrodiní od Krista přijímá“ (Av čl. 24.30). Přijímání a mše však v luteránském pojetí nejsou nutné ke spáse a při eucharistii je jako jediné nezbytné zdůrazňováno přijímání s vírou (Av čl. 13.2). I *Hromniční články* připomínají, že lidé „učení býti mají, aby z pravé víry to činily“ (Hč čl. 16), navíc se zde již nevyskytuje Jakoubkova teze o nutnosti kalicha ke spáse a tím se může zdát, že se utravvismus přibližuje k luterskému *sola fide*.⁷ Utravvismus však stále přikládá váhu mši, přijímání z kalicha a přijímání dítek,⁸ naproti tomu v pozdějších luteránských spisech je mše označována jako lidský vynález, který není nutné dodržovat.⁹

Oba prameny se vymezují vůči „nájemným mším“, které jsou znesvěceny vidinou zisku. Kališnická kritika se však opírá zejména o absenci důkazů v Písmu „nebo mimo ustanovení pána Krista jsou“ (Hč čl. 16), kdežto v luteránské tradici se zdůrazňuje především neslučitelnost s přesvědčením, že pouze víra vede ke spáse (Av čl. 24.10–30). K praxi mši za mrtvé se vyjadřoval i Jan Hus, který sice přímluvy za zemřelé nezavrhoval, stavěl se však proti množení mší, pohřební

⁵ Více k otázce přijímání dětí viz Holeton (1989).

⁶ Jiným dokladem o pokusu o ustanovení liturgie v češtině je *Jistebnický kancionál*, nicméně zavedení češtiny v liturgii přichází až v 16. století, avšak ještě před pronikáním luteránství do českých zemí (Holeton, 2010: 222).

⁷ Nutnost kalicha je zdůrazňována například v Jakoubkově odpovědi na traktát Ondřeje z Brodu (Jakoubek ze Stříbra, 1698).

⁸ Podle Šimáka mše v *Hromničních člancích* není žádnou obětí, ačkoliv v textu se nevyskytuje nic, co by toto tvrzení podporovalo (Hč s. 23, pozn. a.).

⁹ „...mše není nezbytná věc a lze od ní bez hříchu a bez nebezpečí upustit“ (Šč 2006: 285).

pompě a přílišným nákladům a možnosti vykoupení z očištěnce po vysloužení určitého počtu mší (Cermanová, 2014: 437). I jiné ceremonie mají být „pokojně a v lásce“ umenšovány, aby nelákaly ke zneužití a zlehčování jména Božího (Hč čl. 18). K tomuto požadavku se vztahuje i postupné opouštění tradice „vystavování těla pána Krista“. Uctívání hostie, zejména nošení monstrance v čele procesí, patřilo k utrakvistickým zvykům a zachování svátku Božího těla (Hč čl. 20) tuto tradici nenarušuje, spíše naopak (Cermanová, 2014: 442–443). Nicméně podle 16. článku schváleného utrakvistickým sjezdem mají být ti, kdo tento zvyk dodržují „povolně a v lásce z toho vyvedeni“ (Hč čl. 16). *Augsburské vyznání* potvrzuje upuštění od tradice konání procesí (Av čl. 22.12).

O ostatních svátostech a zvycích rozhodne podle Písma administrátor a rada (Hč čl. 19). K tomu se luteránské vyznání vyjadřuje ve stejném duchu, kdy je možno „zachovávat ty [církevní obyčej], které lze zachovávat bez hříchu a které slouží k pokoji a dobrému pořádku v církvi, jako jsou některé slavnosti, svátky a podobné zvyklosti“ (Av čl. 15.1).

Poslední uznaný z *Hromničních článků* je věnován svátkům, zachovávající neděli jako den ke studiu Písma a připomínce Krista. Kromě všeobecně přijímaných svátků jsou zde ve výčtu i svátky „mistra Jana Husa a jiných dědicův českých“ (Hč čl. 20). Zachování neděle a svátků je obsaženo i v *Augsburském vyznání* (Av čl. 28.55–60). Zde však svátky slouží jako připomínka vzorů hodných k následování a „Písmo svaté však neučí svaté vzývat nebo žádat je o pomoc“, to je možné pouze Krista (Av čl. 21.2).

Na sjezdu v Karolinu se projednávaly ještě další dva články, které však utrakvistickými stavy nebyly schváleny. Jednalo se o povolení manželství pro kněží a zákaz uchovávaní hostií, které by mohly zkysnout (Hrejša, 1948: 270). *Augsburské vyznání* naproti tomu jasně říká, že kněžím je povoleno se ženit a ti, kteří „nejsou způsobilí k panictví, mají vstoupit do manželství“ (23.8). K uchovávaní hostie se vyznání nevyjadřuje.

Mimo výše zmíněné, *Augsburské vyznání* diskutuje i jiné problematiky, které se naopak neobjevují v *Hromničních článcích*. Kromě článků vyjadřujících se k Bohu, prvotnímu hříchu, Kristově příchodu k soudu, církvi jako společenství, je zde řešena také zpověď, pokání, rozlišování pokrmů, klášterní sliby a jiné. Rozsahem se dotýkají mnohem více aspektů náboženského života a církevního uspořádání. Také se explicitně vymezují vůči jednotlivým náboženským skupinám, jako jsou například novokřtění, novaciáni nebo pelagiáni. Širší tematické zaměření a odsouzení zvyků zavržených skupin bude pravděpodobně souviset s účelem textu vysvětlit hlavní možné spory a snahou zachovat jednotu s obecnou církví.

Závěr

Z porovnání textů dokumentů vyplývají styčné body obou učení. Jedná se o zdůraznění autority a závaznosti Písma (u kališníků však i spisů neodporujících Písmu), s tím související apel na jeho studium, přijímání z kalicha, užívání srozumitelného jazyka při liturgii, zastavení nájemných mší, zmenšování počtu ceremonií a jejich nákladnosti. Z uvedených dokladů však vyplývá, že z husitské strany se nejedná o přejímání prvků luteránství, ale že tyto tradice a myšlenky mají základ ve starší tradici nebo odrážejí tehdejší teologické diskuse.

V obou příkladech se projevuje i určitá smířlivost a snaha o nenásilnou cestu „vyvedení z omylu“. Je otázkou, zda souhlasit s Davidem (2012: 136) a brát smířlivost jako obvyklou vlastnost utrakvismu zakotvenou ve čtyřech artikulech pražských, kompaktátech nebo v Kutnohorském náboženském míru.¹⁰ U Luthera je mírnost spojována s obavou z bojů a novot, ale také s původním osobním zaměřením reformace na vlastní svědomí a vypořádání se se světem (Hromádka, 1935).¹¹

Jako zavrženíhodnou praktiku vidí oba texty vysluhování soukromých mší. Výše bylo poukázáno na názor Jana Husa neschvalujícího hromadění mší a následného možného obohacení kněží, a ačkoliv bylo utrakvistickým kněžím zakázáno brát odměny za vysluhování svátostí, obřadů či modlení, tak se na přelomu 15. a 16. století můžeme setkat se stanovenými poplatky pro kněží za jednotlivé úkony (Macek, 2001: 141–145). Ustanovení proti nájemným mším tedy může být bráno jako reflexe dřívějších sporných bodů náboženského života. Nevylučuji ani možnost, že zvýrazněním stejného problému v luteránském prostředí se problematika přenesla a znovu objevila v husitských kruzích, tyto úvahy jsou však na rovině pouhých spekulací.

Jako luteránský prvek může být vnímán požadavek na postupné rušení vystavování hostie, tomu však odporuje uznání svátku Božího těla (Hč čl. 20), který předpokládá procesí spojené s uctíváním hostie v monstranci. S tím souvisí i článek proti přechovávání hostií, který by mohl podpořit luteránské odmítnutí adorace hostie mimo večeři Páně. Ten však utrakvistický sněm zavrhnul (David, 2012: 137–139). Na základě srovnání tak nelze usuzovat na recepci luteránství a jeho projevení se v *Hromničních člancích*. Přijímání dětí, zavržení manželství kněžích či uznání svátků, světců a přidání dalších zástupců, kterým byly zasvěcovány kostely a oltáře, bylo naopak v přímém rozporu s luteránskou církví (Cermanová, 2014: 444).

Náboženství jako součást každodennosti raného novověku bylo využíváno i v politickém boji. Jeho vývoj tak nelze pozorovat bez přihlídnutí ke společensko-politické situaci a výměnám v úřadu hofrychtěře a jeho spolupracovníků. Po roce opět vypršel mandát městské rady a 14. března 1524 byla volena rada nová, tentokrát bez zásahu krále. Volební vítězství skupiny kolem Jana Paška z Vratu a následné schválení ryze utrakvistického chápání nejasných částí *Hromničních článků* dokázaly převahu umírněných utrakvistů mezi Pražany, kteří tak prosadili své stanoviska (David, 2012: 140). Zatčení a vyhnání politických odpůrců s konfesní argumentací bylo již jen dohrou. Ostatně hanobení politického protivníka a jeho označování za kacíře není v průběhu dějin nic neobvyklého. Je otázkou, nakolik byl důraz na náboženskou rozdílnost a používaná terminologie součástí politické taktiky znesvářených skupin a zda náboženský zájem či snaha o udržení tradic nebyla pouze rouškou pro politické ambice.

Neshledávám tedy, že by působením luteránství na české země a husitství vzniknul nový směr, označovaný jako novoutrakvismus, jehož počátky bychom mohli

¹⁰ O smíru či nenasálenivosti se vyjadřuje také Macek (2001: 94–102), ačkoliv jeho stanovisko není tak jednoznačné a upozorňuje na konkrétní plynulé přechody, ale i sváry jak s římskou stranou, tak s Jednotou bratrskou.

¹¹ K mírnosti Lutherově ve srovnání s radikalizací Andrease Karlstadta (Molnár, 2007: 73–85). Více k debatě na téma Luther a násilí viz také Gritschův článek (1972).

nalézt v *Hromničních článcích*. České země do kontaktu s luteránským myšlením přicházely ve dvacátých letech 16. století kusovitě a zejména prostřednictvím jednotlivých osob navázaných na Wittenberg. Vzhledem k názorové nejednotnosti husitského společenství v průběhu jeho dějinného vývoje bych se přikláněla k rozlišení na konzervativní a radikální kališníky, nicméně stále kališníky.

Seznam zkratk a závěrečný seznam literatury

Seznam zkratk

- Av Augsburgská konfese neboli vyznání víry. In: E. Suchá (Ed.) (2006), *Kniha svornosti: Symbolické, čili, vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese: Nové české znění podle standardní německo-latinské edice, s přihlédnutím k dosavadním převodům* (pp. 39–78). Praha: Kalich.
- Hč Artikulové křesťanství. In J. V. Šimák (Ed.) (1907), *Kronika Bartoše Písaře* (pp. 21–25), (Fontes rerum Bohemicarum VI), Praha: nákladem nadání Františka Palackého.
- Pbp Paměti o bouři pražské 1524. In J. V. Šimák (Ed.) (1907), *Fontes rerum Bohemicarum VI* (pp. 299–342). Praha: nákladem nadání Františka Palackého.
- Šč Šmalkaldské články. In E. Suchá (Ed.) (2006). *Kniha svornosti: Symbolické, čili, vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese: Nové české znění podle standardní německo-latinské edice, s přihlédnutím k dosavadním převodům* (pp. 271–306). Praha: Kalich.

Prameny

- Augsburská konfese neboli vyznání víry. In: E. Suchá (Ed.) (2006), *Kniha svornosti: Symbolické, čili, vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese: Nové české znění podle standardní německo-latinské edice, s přihlédnutím k dosavadním převodům* (pp. 39–78). Praha: Kalich.
- Bartošova Kronika pražská od léta Páně 1524 až do konce léta 1530*. K. J. Erben (Ed.) (1863). Praha: nákladem knihkupectví Bedřicha Tempského.
- Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*. (1930). Göttingen: Deutcher Evangelischer Kirchenausschuß im Gedenkjahr der Augsburgischen Konfession 1930.
- Jakoubek ze Stříbra, De communionem parvulorum – O přijímání maličkých. In B. Ryba (Ed.) (1951), *Betlémské texty* (pp. 141–164). Praha: Orbis.
- Jakoubek ze Stříbra, Praemissis positione scholastica. In H. von der Hardt (Ed.) (1698), *Magnum Concillium Constantiense III* (pp. 416–585). Frankfurt nad Mohanem – Lipsko: Christianus Genschius.
- Jan Hus, O postačitelnosti Kristova zákona. In F. M. Dobiáš, A. Molnár (Eds.) (1963), *Husova výzbroj do Kostnice* (pp. 83–108). Praha.
- Jan Hus, *O církví*. (1965). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Kronika Bartoše Písaře. In J. V. Šimák (Ed.) (1907), *Fontes rerum Bohemicarum VI*. (pp.1–296). Praha: nákladem nadání Františka Palackého 1907.
- Martin Luther, *O ustanovení služebníků církve*. Ota Halama (Ed.) (2012). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta.
- Paměti o bouři pražské 1524. In J. V. Šimák (Ed.) (1907), *Fontes rerum Bohemicarum VI* (pp. 299–342). Praha: nákladem nadání Františka Palackého.
- Šmalkaldské články. In E. Suchá (Ed.) (2006). *Kniha svornosti: Symbolické, čili, vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese: Nové české znění podle standardní německo-latinské edice, s přihlédnutím k dosavadním převodům* (pp. 271–306). Praha: Kalich.

Sekundární literatura:

- Cermanová, P. (2014). Zbožnost husitského století. In M. Bartlová et al. (Eds.), *Husitské století* (pp. 435–455). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čornej, P. & Bartlová, M. (2005). *Velké dějiny země Koruny české VI.: 1437–1526*. Praha: Paseka.
- David, Z. V. (2001). Národní obrození jako převtělení Zlatého věku. *Český časopis historický*, 99(3), 486–516.
- David, Z. V. (2003). Celistvost církve pod obojí a otázka novoutrakvismu. *Český časopis historický*, 101(4), 882–910.
- David, Z. V. (2010). *Realism, Tolerance, and Liberalism in the Czech National Awakening. Legacies of the Bohemian Reformation*. Washington: Woodrow Wilson Center Press – Johns Hopkins University Press.
- David, Z. V. (2012). *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*. Praha: Filosofia.
- Eberhard, W. (1981). *Konfessionbildung und Stände in Böhmen 1487–1530*. Vídeň: Oldenbourg.
- Gindely, A. (1868). *Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation I: Geschichte der Böhmischen Brüder*. Praha: Friedrich Tempsky.
- Gritsch, E. W. (1972). *Martin Luther and Violence: A Reappraisal of a Neuralgic Theme*. *The Sixteenth Century Journal*, 1(3), 37–55.
- Heymann, F. G. (1968). The Impact of Martin Luther upon Bohemia. *Central European History*, 1(2), 107–130.
- Holeton, D. R. (1989). *La communion des tout-petits enfants: Étude du mouvement eucharistique en Bohême vers la fin du Moyen-Âge*. Řím: C.L.V.-Edizioni Liturgiche.
- Holeton, D. R. (2010). Liturgický život české reformace. In K. Horníčková, M. Šroněk, & M. Bartlová (Eds.), *Umění české reformace (1300–1620)* (pp. 219–233). Praha: Academia.
- Hosák, L. (1947). *Nové československé dějiny*. Praha: Komenium.
- Hrejsa, F. (1948). *Dějiny křesťanství v Československu IV*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká.
- Hrejsa, F. (1938). Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou. *Český časopis historický*, 44(2), 296–326.
- Hromádka, J. L. (1935). Lutherův odkaz. In R. Říčan & B. Popelář (Eds.), *O křesťanské svobodě: Babylónské zajetí* (pp. 7–125). Praha: Jan Laichter.
- Chropovský, B. (1980). *Přehled dějin Československa*. Praha: Academia.
- Just, J., Nešpor, Z. R., & Matějka, O. (2009). *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha: Lutherova společnost.
- Kohler, A., Haider, B., & Ottner, C. (2002). *Karl V. 1500–1558: Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*. Vídeň: Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee.
- Krofta, K. (1938). *Čechy v době husitské*. Praha: Vesmír.
- Krofta, K. (1912). O spisech Václava Korandy mladšího z Nové Plzně. *Listy filologické*, 92(2), 122–138.
- Macek, J. (1998). *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) III., Města*. Praha: Academia.
- Macek, J. (2001). *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha: Argo.
- Marek, J. (2011). *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích: Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*. Praha: Národní knihovna České republiky.
- Maur, E. (1993). V zemi Husově. In E. Maur (Ed.), *Tomáš Můntzer* (pp. 116–138). Praha: Univerzita Karlova.
- Molnár, A. (1982). *Chebský soudce*. Cheb: Okresní archivář a Hraničář v Chebu.

- Molnár, A. (2007). *Na rozhraní věků: Cesty reformace*. Praha: Kalich.
- Palacký, F. (1939). *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě V: Věk jagellonský, kralování Vladislava II. a Ludvíka I. od roku 1471 do roku 1526*. Praha: František Strnad.
- Pánek, J. & Tůma, O. (2018). *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum.
- Rublak, U. (2016). *The Oxford Handbook of the Protestant Reformations*. Cambridge: Oxford University Press.
- Seibt, F. (1999). *Karel V.: Císař a reformace*. Praha: Ikar.
- Suchánek, D. & Drška, V. (2018). *Církevní dějiny: Novověk*. Praha: Grada.
- Šimák, J. V. (1907). Úvod. In J. V. Šimák (Ed.), *Fontes rerum Bohemicarum VI* (pp. V–XXX). Praha: nákladem nadání Františka Palackého.
- Tomek, V. V. (1894). *Dějepis města Prahy X*. Praha: nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče.
- Vorel, P. (2005). *Velké dějiny zemí Koruny české VII.: 1526–1618*. Praha: Paseka.
- Wernisch, M. (2006). Uvedení. In E. Suchá (Ed.), *Knihovna svornosti: symbolické čili vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese: nové české znění podle standardní německo-latinské edice, s přihlédnutím k dosavadním převodům* (pp. 39–48). Praha: Kalich.
- Winter, Z. (1895). Protestanté. In Z. Winter, *Život církevní v Čechách* (pp. 67–135). Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.